

Jozef Mak

Sociálno-psychologický román z prostredia
horehronskej dediny o prototyp
typického bezmenného človeka,
ktorých chodí po svete milión.

Zelený svit ovijal svoje vlákna okolo drevených zrubov a šindľových striech. Oblôčik matere Jozefa Maka vydychoval ustaté, zomdlené, žlté svetlo a chladná hmla sa čudovala, tichšie si líhala na zem pod týmto oblokom. Vetra a ľudí nebolo, o tomto čase neštekali ani psi. Ani robotov nebudí bieda tak zavčasu, nie vtedy, keď sa začne spretrhávať noc. Ozrutné vrchy okolo chalúp zdali sa ozrutnejšie, v čiernej, jednofarebnej ploche viseli nad dedinou, zblízka sa skláňali, azda celkom na vrcholce smrečkov, čo tu i tam vyrastali z dvorov, úzkych záhrad. Tenké, štíhle smrečky, splašené, neisté sťa nezvaní hostia na chudobnej hostine.

Iba hviezdy sa výrazne chveli nad vlhkým štítom strechy, hoci mali také svetlo ako oblôčik na chalupe vdovy po Jánovi Makovi.

A keď nad Hudákovom rozknísal sa ospalý vietor a pobral sa ponad dolinu k východu, vtedy zaboľelo materino lono naposledy a narodil sa Jozef Mak.

Jozef Mak, obyčajný človek, milión, ktorého nečaká na svete nik a nik ho spomínať nebude, keď sa zo života vráti.

Jozef Mak: milión. Čo sa spomína len ako ľudstvo, a nikdy nie ako človek.

A ženy okolo matere boli ospalé, ani toľko nepovedali, či je prišlé dieťa hodné, alebo slabé, hoci sa toľko i v najhorších prípadoch povie. No i ľudskí ľudia sú zavše neľudskí, a že im Makova mater v tú chvíľu neodpúšťala, bolo preto, lebo nevedela, že je chvíľa veľkej borby, keď je nie noc ani ráno, iba čas najtuhšieho a najsladšieho spánku, keď omdlieva i sila, i dobrota, i hriech, i rozkoš. Neodpúšťala, lebo ani boľavé lono neodplašilo hrôzu z hrude, oba ťažké prsníky zavalili sa priam na srdce a mater sa bála otvoriť ústa na otázku, či je nový život životom, alebo nesúca príťaž, o akej aj materi škoda rozprávať. Plakali jej kútiky úst, oči viseli na hrade, kde nebohý muž tvrdo zarúbal sekerou: ZBOŽEI POMOCI vibUDOVÁL DOM TenTO MAk JANO roku pANe 1862 AVkUSTA 3 ho.

A ona teraz v tomto dome porodila chlapca, čo nemohol byť ani Jano, nemal byť ani Mak. Nuž pozrela na ospalé ženy, nechala ich driemať, iba synovi pošepla vedľa seba, synovi bezmennému a bezvládnemu, že lampu treba zahasiť, lebo vonku rozmohol sa svit.

Vtedy sa vytiahol spod šopy nevelký, uzímený chlapec, zastal na podstení, skrížil si ruky na prsiach, dľaňami prikryl si plecía. Pomyslel si:

- Mater už v chyži nestonie, ticho je, iste už porodila... Budeme mať hanbu, mater i ja. Ako len porodila...? Koho by som sa spýtal?

Toto bol syn Jána Maka, a preto mohol byť i Jánom, i Makom. Teraz ťažká zodpovednosť zvalila sa na neho zo strechy, preto sa schúlil pod samú stenu, položil si tvár na kolená a niečoho sa bál, až pokým nezačal driemať znova.

2

Rosa nepadala a neprikryla Jána Maka, ale zo zelenej riedkej hmly sa vynorila biela postava, čo v prachu nezanechávala stopy, nemala váhu, mohla vojsť do hociktorého dvorca a nemuseli sa otvárať ani vrátka, lebo postava nemala ani telo, iba ruky krvavé, prebodnuté dlane a oči rozumné a dobrotivé. Prst milostivý a ľahučký, čo nepocítil na hlave ani spiaci Ján Mak, syn a brat od úsvitu, ibaže vtedy počul vánok vetra a rozumel mu v spánku.

- Spiš? Spi. Ale nikdy sa nikoho neopýtaš, ako matky rodia.

Jano Mak spal a hosť vošiel do domu cez prtvorené dvere. Už odo dverí privrel materine oči a nazrel cez ručníček, ktorým bol syn prikrýty.

- Tu si, Jozef Mak? Tu. Neskoro som sa dostal k tebe na návštevu. Nemám už nič. Od včera chodím medzi tichými ľuďmi a všade niečo prosili odo mňa, do svitania neostalo mi nič. Všetko som rozdal, čo som mal. Ale, Jozef Mak, narodil si sa, a nik ťa nečakal okrem materinho strachu, nik ťa nevítal, neobdarúval, nuž dám ti aspoň to, čo ešte mám. Dávam ti ukrižované ruky, tie mi ostali z tejto noci. Vezmi si ich a nehládaj k nim ústa ani potom, keď budeš ľuďom rozumieť a keď ťa budú chcieť nahovoriť, aby si si ústa od niekoho požadoval.

Vtedy Jozef Mak zastonal na vankúši.

Zastonal v radosti, že mu niekto niečo daroval, ináč nebol by mal v tomto živote nič. Ale mater ho nepočula, v ten čas snívalo sa jej práve o tom, že ju príchod druhého syna veľmi unavil. I zľakla sa únavy, akoby únava bola štrbinou na povinnosti, lebo mater preto rodí, aby vychovala človeka. A keď na chvíľu otvorila oči, zazrela kus mihotavej bielej hmly, i prežehnala sa ťažkým križom a usmievala sa v čudnom sne tak blažene, že jej i slzy vyvierali spod mihalnic.

Biela postava zastavila sa na tomto konci druhý raz až na tretiu noc.

Ani vtedy nenahla sa do Makovie obloka.

Iba tam, kde v treťom dome povyššie bývala Hana Meľošová, pomalá, ospalá a ľahkomyselná ženská, čo si statočne nikdy neriadila dom, rodila deti a nikdy nedbala o ne, lebo i tak dobre rástli, zdĺhavo sa usmievala a čepce si iným dala vyšívať. Túto noc dostala Hana rozkaz:

- Keď bude ráno, pozri do obloka Makovie a uvidíš, darmo sa tam narodil chlapec, ešte ani dosiaľ nemajú misu v obloku.

Nuž Hana Meľošová sa na svitaní dlho a lenivo preťahovala, a keď pozrela von oblokom, zhikla:

- Jezu, u Makov sa narodil chlapec, už tomu tretí deň, a ani dosiaľ nemajú misu v obloku!

A zopakovala to v dome všetkým, skoro zabudla kravu vyhnat' na pašu, a prázdnu misu nosila po komore, po dvore a stajni, až napokon dožula krajec chleba a naplnila misu krúpami. Krúpy tri razy odsypala, aby ich mnoho nedarovala, ale bola ľahkomyselná, a napokon jednak dosypala i to, čo predošle nedožičila.

V krúpach mal by stáť vprostriedku oštiepok, okolo červené jablká a kraj by mal byť obložený bielymi vajcami. Lenže Hana Meľošovie bola neporiadna osoba, a keď pobadala, že nemá oštiepok ani jablká, usmiala sa ľahkomyselne a zanesla misu, v ktorej boli iba krúpy a vajcia. Iná žena nedala by sa vysmiať, nevykonala by polovičaté dobrodenie, radšej nech by Makovka skapala. Večer sa pochválila mužovi:

- Makovci sú ako kostolná myš... Ľudia Makovku vysmieľajú, že sa prespala, a dosiaľ nik nenasypal decku krúpy do kúpeľa, nuž som sa ponúkla za krstnú mater. Už som aj misu zanesla... akurát popýchalo. Čo? Ak nebude dažďa, zemiaky sa nám nenapravia... A Makovkin chlapec je dosť biedny a hovorila som, aby sme ho na Jozefa pokrstili.

Muž, Meľoš, v polotme opakom dlane pretrel si ústa, nepovedal nič a len tak bez slova sa pobral spať na šopu, kde bolo čerstvé seno. Hane nepovedal ani inakšieho slova, nuž Hana sa iba po prah pobrala za ním a tam zlenivela, lebo jej prišlo na um, že na šopu je mrchavý rebřík. Zdvihla ruky ponad hlavu, pretiahla sa, prehla sa v drieku a vracala sa rovno do posteľe.

Žltý dom v Klokoči

Debutový román z roku 1927
načrtáva situáciu
slovenskej inteligencie
v dedinskom prostredí.

Donovalský jarmok

Obyčajný človek by ani neprišiel na myšlienku, aby i v Donovaloch bývali jarmoky. Vymysleli to iba páni, ľudia, ktorí majú mnoho času na rozmýšľanie. Oni vymysleli, že i v Donovaloch by sa mohli konať jarmoky.

Iste mysleli takto:

- Donovaly nemajú neba, lebo ležia v úzkej doline, do ktorej slnko len cez poľudnie chodíeva, nemajú zeme, lebo v ich chotári sa rodia len skaly a čo trochu prachu prinesie vietor, no prach sa neutrži na strminách, zmyje ho voda: nuž tak nechže majú aspoň jarmoky. Aspoň to im darujeme. Nás to nič nestojí, kúpiť ich nepôjdeme, a iste budú nám povďační za ne. Aspoň nebudú lamentovať, že nič nemajú, keď okresný exekútor vybehne po dlhy. Nepovedia mu, ako dosiaľ hovorievali: „Čo od nás chcete? Vy nám nič nedávate, nuž ani my nič nedáme. A hlavne preto nedáme, lebo ani nemáme.“ Nečudo, že Jožkovi Valuškovi obeleli vlasy od takýchto odpovedí a veľmi často sa vracal naprázdno. „Kde nieto, ani Boh nevezme,“ hovorí prislovie, a Jožko Valuška, hoci je okresným exekútorom, v moci predsa len ešte ďaleko nasleduje na Pánom Bohom. „Aspoň jarmoky im dáme a pôjde všetko ľahšie,“ mysleli. „Nemáme, nedáme“ prestane, a celkom ľahkým spôsobom prestane.

No nešli tie jarmoky len tak ľahko.

Čo zhora prichádza, hoci je to i dar, predsa len nemôže sa to odbaviť iba tak nakrátko. Oho, pravdaže nie! Nie tak, ako keď ty odkrojiš kus údeného rebra a razom i podáš ho priateľovi: - Tu máš, vezmi si, a nech ťa Boh živí! - Pravdaže nie.

Čo je zhora, to inak prichádza.

Niektu urobí vážnu tvár a dôverne hovorí:

- My dáme, vlastne, môžeme dať, čiže dali by sme, ale musíte o to prosieť. Tak, vy sami musíte začať, a my dáme...

A donovalskí radní, skúsení ľudia, rozmýšľali o veci. lebo dary zhora sú vždy podozrivé a nikdy nemôžeš vopred vedieť, čo značia.

Obyčajne nič dobrého, lebo len jedna ruka dáva, druhá potom obyčajne začína brať, a brať dvojnásobne. No nebolo nič podozrivého, veď „dobře vedía, že nič nemáme“, tak sa rozhodli, že prijmú dar, teda, že budú oň prosieť.

Donovalský richtár sa teda vybral v tej veci k dobrodincovi, aby mu oznámil, že Donovaly pristanú na jarmoky, a aby vyzvedel, čo

všetko treba robiť. Lebo richtár je na to richtárom, aby vopred vedel, že bez dvadsatorakého písma ani svoje vlastné nedostaneš.

- Maličkosť, - usmial sa pán dobrodinec a pravicom premiesil povetrie. - Obyčajná prosba, niekoľko dôvodov: Donovaly sú ďaleko od železnice, ďaleko od Klokoča, od Havranovej ešte ďalej a dochované kravy a teľce nemáte kde odpredať. Vól je tvor nesúci na ďalekú cestu, nuž treba vám jarmok. Oviec je na stá a zle je s nimi za kupcami behať, nuž nech by radšej kupci za nimi. Najprv prosíme, a potom všetko to ostatné. Hovorím, maličkosť. Oslovíte všetky susedné obce, aby podporovali vašu prosbu, a my to vybavíme, dáme vám.

Pán richtár Mlieč spozornel. Kým sa hovorilo o písmach, počúval len na jedno ucho, veď je to vlastne notárova robota, nuž nech sa stará, ale keď sa obrátilo na teľce a kravy, veru len tak prestupoval z jednej nohy na druhú, sťaby tým chcel dať najavo, že v tom sa nepomýli. A vyšiel by veselý, keby nebola reč o susedoch.

- Čo s tými susednými obcami, ešte to neviem, prosím.

- No, maličkosť. Všetky vyzvete, aby sa osvedčili, že aj ony chcú jarmok v Donovaloch. Kratučké svedectvo, dva-tri riadky...

Mlieč pozrel ponad dobrodincovu hlavu a trocha sa zamyslel.

- Či by bez toho nebolo?

- To musí byť!

Mlieč zase pozrel kdesi pod nohy a nehovoril viac, lebo múdry človek nepovie hneď, čo si myslí, a najmä skúsený nie. Pekne poďakoval za radu a odišiel.

Až keď bol na čistom, začal rozmýšľať polohlasne:

- Uhm, maličkosť! Vám je všetko maličkosť. Pôjdeš na Vrbovok, a hneď sa ťa opýtajú: V Donovaloch? A prečo v Donovaloch a nie na Vrbovku? Keď už má byť jarmok, tak nech je na Vrbovku. Kalinčania iste budú chcieť, aby bol v Kalinke, a Suchánčania, aby na Sucháni. Vari ich nepoznám dobre? Môžeš tých veru i medom núkať, nepopustia, a už potom čo? Uhm, maličkosť. Len neviem, ako sa podaria tieto maličkosti.

Ale podarili sa.

Pri úradoch mali trocha chuti do toho, nuž od toho potom aj iným poprichodila. I Vrbovok sa uspokojil, i Kalinka prisvedčila na Donovaly. Ale kto by myslel, že keď občania poprosia, úrady povolia, jarmok je už hotový, ten by sa veľmi mýlil a zabudol by na najhlavnejšiu vec. Veru jarmoky nerobia páni ani kupci, ani predavači, ani ovce a kravy a iný tovar, ale robí ich - kalendár. On po-

vie, či bude, alebo nebude. Kto by išiel na taký jarmok, ktorý ani do kalendára nevytlačia? Iba blázon by ti uveril, že ideš sem alebo ta na jarmok, keď takého v kalendári niet.

A v Donovaloch jedine túto knihu kupovali, i to po zvyku staro-otcovskom, ale od prvého donovalskeho jarmoku i tú ťažko kupujú. Veru ťažko. Donovalčana hneď môžeš poznať, keď chyti kalendár do ruky, lebo ho nepozera odpredku, ako by to iný, ale od posledných začína prevracať listy. (Nakladatelia totiž ešte natoľko nevy- speli, aby pochopili, že najhlavnejšou časťou kalendára je zoznam jarmokov, nuž nechávajú to celkom nakoniec.) Ozajstný Donoval- čan veru sem pozerá najsamprv, a ak ho táto časť neuspokojí, nuž to ostatné úbohy predavač i tri dni môže chváliť, nič nepomôže.

Hja, tí sa na svojej koži naučili.

Vyše roka čakali na povolenie, skoro najväčšiu časť chotára obe- tovali na jarmočnisko, do poslednej kozy všetko vyhnali naň, a jed- nako to nebol jarmok. Nebol, lebo ho v kalendári nebolo. Darmo sa mračil Mlieč a ostatní prisazní. Kalinský richtár so škodoradost- ným úsmevom pozeral na novučičkú ohradu jarmočniska.

- Donovaly sa chceli vyparádiť, - hovoril si.

A keď stretol donovalskeho kolegu, nezabudol mu to pripomenúť.

- No, nesporili ste s brvnami, ohrada akurátna. I miesto na jar- moko ako stvorené, a bol by i jarmok, keby nechybeli...

Mlieč ešte na hustejšie zvrátil čelo, mysliac, že ide spomínať kupcov, ktorých, žiaľbohu, ozaj nieto. Ale nie.

- ... keby nechybeli - žobráci, - dokončil svoje.

Nuž Mlieč právom sa začervenal. Ešte aby zo škody niekto i po- smech robil! Darmo behal očami vokol seba a darmo napínal pa- mät', ozaj nevidel dnes ani jedného. Sprepadená háved! Nemáš dňa, aby neprišiel k dverám, a teraz ani jedného nevidieť!

- Tí nečítajú v kalendári, - pustil len tak cez zuby.

- No-no, darmo by čítali, tam ho ani nemáte.

Donovalský richtár vraj ešte v ten deň spálil kalendár a zanevrel na kalendáre i na tých, čo ich píšu. Ba zariekol sa, že by ešte raz vyhodil peniaz za takú naničhodnú robotu. Čože, napomáhať ľuďi, ktorí nevedia o Donovaloch? No, to už nie! Darmo ponáhľali sa v novom roku i donovalský vytlačiť na posledné listy, hrdosť Do- novalčanov vzrástla, lebo to je taká vec, že rada sa lepí na človeka. Po richtárovi prisazní a po prisazných všetci ostatní nahnevali sa na kalendáre. Aspoň sa stali opatrnejšími, od posledných strán za- čínajú pozeráť.